

Pit Dehing, ***Geld in Amsterdam. Wisselbank en wisselkoersen, 1650-1725*** (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2012; Hilversum: Verloren, 2012, 488 pp., ISBN 978 90 8704 311 7).

Dat dit boek er nog gekomen is, mag een wondertje heten. Pit Dehing begon het project in 1989 als AIO bij Leo Noordegraaf aan de Universiteit van Amsterdam. Na vier jaar vond hij werk bij het CBS, en zijn carrière daar stond voltooiing van het proefschrift in de weg. Toch ging hij door en dankzij Marjolein 't Hart, die de begeleiding van Noordegraaf geduldig overnam, lukte het Dehing uiteindelijk in 2012 om te promoveren.

Worden de lang gekoesterde verwachtingen waargemaakt? Het antwoord op die vraag hangt zowel af van de kwaliteit van het werk als van recente ontwikkelingen. Want toen Dehing aan zijn onderzoek begon, had de historiografie over de Wisselbank sinds Van Dillen geen vorderingen gemaakt. Intussen hebben echter buitenlandse onderzoekers als Lucien Gillard, Steve Quinn en Will Roberds nieuwe inzichten over de bank geleverd, vooral over de manier waarop het bedrijf een modern ogende geldmarktpolitiek ontwikkelde. We staan dus voor twee vragen: hoe goed is het nieuwe boek en wat voegt het toe aan onze inzichten over de Wisselbank? Om antwoorden te vinden bespreek ik eerst de opzet van het onderzoek en dan de structuur van het boek.

Het project beoogde het opvullen van een belangrijke lacune, namelijk het construeren van gegevens die het Wisselbankbedrijf inzichtelijker moesten maken. Dankzij Van Dillen beschikken we over kerncijfers van de bank in de vorm van de jaarlijkse balansen en verlies- en winstrekeningen. Die staten hebben echter het nadeel dat ze slechts de globale positie van de bank op een bepaald, tamelijk willekeurig moment weergeven. Je kent dan de ontwikkeling van jaar tot jaar, maar weet niet wat er door een jaar heen gebeurde, hoe bijvoorbeeld rekeninghouders op veranderingen in bankvoorwaarden of externe invloeden reageerden. Om die op te sporen heb je de geldstromen nodig, zodat je weet wat er de bank inkwam of uitging en de wisselende loop ervan kunt gaan verbinden met andere factoren.

Dehing reconstrueerde die stromen door een steekproef uit de cliëntenrekeningen van de bank voor vijftien jaren tussen 1646 en 1726. Die periodisering lag voor de hand, want de bank maakte toen een sterke evolutie door. Rond 1650 bereikte ze haar eerste doel, stabilisatie van de gulden, wat de bankgulden minder aantrekkelijk maakte. Na

verschillende pogingen het nut weer te vergroten vond het bankbestuur midden jaren tachtig een nieuwe succesformule in het aanbieden van goedkope beleningen van edelmetaal tegen uitgifte van een verhandelbare kwitantie, de recepis. Met dat papier kon je goedkoper dan waar ook goud of zilver verhandelen, zodat de deposito's bij de Wisselbank snel tot ongekende hoogten stegen. Door invloed uit te oefenen op de koers van die recepissen kon het bankbestuur bovendien de omvang van de geldomloop vergroten of verkleinen, een vorm van monetaire politiek die pas na de Tweede Wereldoorlog gemeengoed zou worden. Verder verzamelde Dehing uit prijscouranten en koersbriefjes nog een groot bestand met wisselkoersen tussen Amsterdam en commerciële centra elders. Die koersen en de daarin vervatte rentestanden verbond hij vervolgens met zijn gereconstrueerde geldstromen van de bank, teneinde te bepalen hoe werkzaam de Wisselbank was als instrument van wat hij ziet als kerndoel van het economische beleid, handhaving van de concurrentiepositie.

Het boek telt naast inleiding en conclusie acht hoofdstukken, plus bijlagen met allerlei cijferreeksen over bijvoorbeeld in- en uitstroom en omloopsnelheid van het bankgeld en een uitgebreide, keurige verantwoording van bronnen en berekeningen. De eerste drie hoofdstukken schetsen de algemene achtergrond, het opkomen van Amsterdam, oprichting, organisatie en algemeen beleid van de bank. Deze volgen de bekende literatuur, op één saillant onderdeel na. Dehing construeerde namelijk op basis van negen indicatoren een conjunctuurkompas voor de stad van 1590 tot 1790, vervat in vijf diagrammen en een grafiek. Wie het voorhanden cijfermateriaal niet kent, zal zich verheugen dat de vroegmoderne tijd zich zo goed met moderne methoden aanschouwelijk laat maken. Wie het wel kent, verwondert zich eerder over het gemak waarmee de schrijver enorme, ongetoetste aannames doet om tot de schijnzekerheid van dergelijke abstracties te komen.

Er valt nog iets anders op in deze hoofdstukken. Volgens Dehing bleef de invloed van het stadsbestuur op het bankbeleid tot nu toe onderbelicht en stelde hij zich ten doel die nu eens grondig te behandelen. Dat doet hij echter niet, het boek blijft vaag of suggestief over welke instantie nu precies welk beleid waarom nastreefde. Daarmee komt een centrale these, namelijk dat de stad via de bank een doelgericht beleid voerde om de concurrentiepositie te verbeteren, in de lucht te hangen. We komen namelijk niet te weten of het beleid inderdaad verbetering van de concurrentiepositie nastreefde, dan wel bijvoorbeeld het scheppen van werkgelegenheid, muntstabiliteit, beteugeling van inflatie, of simpelweg het begunstigen van een financiële kongsi. We moeten bovendien op goed geloof aannemen dat het stadsbestuur meer inzicht had in complexe macro-economische en monetaire vraagstukken dan het bankbestuur en zijn zienswijze door kon drukken. Een derde beleidsdimensie blijft helemaal buiten beeld: de Staten van Holland en de muntmeesters. De Staten waren nauw bij de oprichting betrokken en de bank vormde een cruciaal instrument bij het wegconcurreren van de munthuizen buiten Holland. We moeten ons dus afvragen hoeveel beleidsvrijheid stad en bank eigenlijk hadden of, soms, namen. De stad deed dat bijvoorbeeld door zich in 1685 het

reservefonds en vervolgens jaarlijks de bankwinst toe te eigenen. Dehing behandelt dat als incident en verzuimt bovendien te vragen naar de consequenties van die ingreep. Praktisch gesproken blokkeerden de vroege vaders hiermee de doorgroei tot een kredietverlenende instantie op basis van eigen middelen, zoals de Bank of England (1694) en later de Amsterdamse Associatie-Cassa (1806) deden.

Met hoofdstuk vier komen we aan de eigenlijke kern van het boek, de bespreking van bedrijfsvoering en de effecten daarvan. Het duurde zo'n vijftig jaar van schipperen en uitproberen totdat het bankgeld de oorspronkelijk beoogde stabiliteit bereikte en het agio, de meerwaarde ervan ten opzichte van munten, een vaste economische graadmeter werd. Dehing presenteert nieuwe cijferreeksen van het agio en kan die, dankzij zijn steekproef, relateren aan de hoeveelheid geld die de bank in- en uitstroomde, dat wil zeggen, aan de reactie van de markt op het bedrijfsbeleid. Die nieuwe dimensie voegt echter minder toe aan ons begrip van het bankbeleid dan je wel zou willen. Zo blijft bijvoorbeeld het verband tussen agio en niveau van deposito's onduidelijk. De analyse van rekeninghouders in hoofdstuk 5 geeft daarentegen wel nieuwe inzichten, onder meer over de toenemende concentratie van het geldverkeer bij de bank: rond 1700 genereerden 25 rekeninghouders al bijna 80% van het verkeer. Ook de berekeningen van de omloopsnelheid van de bankgulden bieden interessante nieuwe gezichtspunten.

In de hoofdstukken 7, 8 en 9 behandelt Dehing de wisselmarkt. Ook hier valt weer op dat hij graag forse conclusies trekt op wankelende basis. Zijn stelling dat de guldenkoers op lange termijn daalde, bijvoorbeeld, is volledig afhankelijk van een uiterst dubieus getal, namelijk het, kennelijk ongewogen, gemiddelde van de wisselkoersindexen van de zeven belangrijkste steden genoteerd in Amsterdam. Met evenveel gemak bombardeert hij veranderingen in de waarde van de rekenmunt tot inflatiecijfers, zonder grondig te onderzoeken of die maatstaf wel deugdelijk is, c.q. deugdelijker dan andere. Die frequente neiging tot statistisch doordraven ondermijnt helaas de overtuigingskracht van het betoog. De theoretische basis van geconstrueerde reeksen is namelijk nogal eens zwak. Op zijn promotie had Dehing bijvoorbeeld geen verweer tegen onderlegde bezwaren omtrent zijn constructie van koopkrachtpariteiten op basis van de wisselkoersgegevens. Een vergelijkbare constructie van renteversillen tussen landen en daar weer op gebaseerde beweringen over rendementsverschillen tussen geldmarkten wekt al evenmin vertrouwen. Dehing baseert zich hiervoor op het negentiende-eeuwse inzicht dat het koersverschil tussen lange- en korte wissels gelijk staat aan de plaatselijke geldmarktrente. Voor eerdere eeuwen gaat dat echter niet op omdat de risicocomponent in de wisselrente veel groter was en per plaats, misschien zelfs per tegenpartij, verschilde. In Amsterdam lag in ieder geval in het laatste kwart van de zeventiende eeuw de geldmarktrente nog ruim onder de door Dehing berekende wisselrente, waardoor zijn hele redenering over rente- en rendementsverschillen vervalst. Natuurlijk valt het ontwikkelen van nieuwe kwantitatieve maatstaven te prijzen, maar die dienen dan wel eerst grondig getoetst te worden alvorens ze met aplomb als zekerheden worden gepresenteerd.

Hoe moeten we dit boek nu beoordelen? Wie de literatuur kent, zal opmerken dat Dehings oorspronkelijke project inderdaad grotendeels is ingehaald. Bovendien blijft het boek kwalitatief achter bij het werk van Gillard, Quinn en Roberds. De bergen werk die Dehing verzette, rusten al te dikwijls op grove aannames ontleend aan ongetoetste inzichten. Dat geldt in het bijzonder voor de manier waarop Dehing met zijn cijfermateriaal omgaat. Moderne statistische technieken vallen nu eenmaal niet klakkeloos toe te passen op het verleden, daar is meer, veel meer omzichtigheid mee gemoeid dan Dehing zichzelf oplegde.

Joost Jonker, Universiteit van Amsterdam/ Universiteit Utrecht